

PÆDAGOGIAI ALAPFOGALMAK.

A történeti szempontban befoglaltatik egy másik elv, a melyet azért kell külön is fölemlitenünk, mert föltárja azt, hogy a történeti elvvel megszorított alanyi és tárgyi rend törvénye összefügg, sőt részben összeesik a közműveltséggel. Ez az elv úgy fejezhető ki, hogy *az élet mozgalmasságban jelentkezik, az embernek mivolta alkotásokban mutatkozik*. Ujból idézem Vives szavait: «Az egyháznak egy tagja se éljen tétlenül és renyhén». Az ember körében az ezen elvnek az értelme, hogy a kapcsolat, a melyben a jelenségekkel vagyunk, nem támad pusztán az által, hogy e jelenségeket megismerjük, hogy a külvilág érzékeink utján lelkünk tartalmává lesz. A törekvés, a mely e tárgyakra irányul és a cselekedet, a mely megismerésből és törekvésből születik, szintén szükséges hozzá. A vallás terén e tekintetben országuton mozgunk. A hittel (= természetfölötti megismerés) megismerjük a kinyilatkoztatott igazságokat és magát az Istent; ezzel kétségkívül némi viszony, valamelyes kapcsolat támad köztünk és Isten közt, ámde nem szorosabb, mint a minő van az ördög és Isten közt.* Az igazi benső kapcsolatot az erkölcsös élet teremti meg, a melynek gyökere a szeretet, vagyis az Isten törvényei szerinti cselekvés, rendezkedés, működés, alkotás, élet. A közművelődés többi ágában sincs máskép. Megismerjük a létező világot a kötől az emberig és mindenestre némi kapcsolatunk támad velük; de ha e megismeréssel ügyünket elvégeztük volna, a föld színe nem igen változnék. Az igazi kapcsolatok, a melyek tényleg fönnállnak, cselekvéssel, alkotással létesülnek. Ez kapcsolta a fogalmakat külső jelekhez megalkotva a nyelvet; ez kapcsol bennünket a földhöz, a

* Jak. II. 14—20. «Te hiszed, hogy egy az Isten. Jól cselekszed; az ördögök is hiszik.»

gazdasági élet értelmében — szántva a talajt, csinálva az ekét stb. A családi élet sem támad nélküle. Szóval, ha tudni akarod, mi az ember, lásd, mit szeret és mit alkot. Ebből megismered képességeit, lelke tartalmát, kilátásait.*

Megvan a mozgalmasságnak ez a törvénye általán a szerves világban; az ember körében a történeti elvnek egy eleme. Nem minden mozgalmasság és cselekvés történeti jellegű; de a történeti élet mindig cselekvő, alkotó természetű. Az alanyi és tárgyi rend törvényével is összefügg a mozgalmasság elve. Az ember ugyanis magától nem tud cselekedni. A szükséglet, a mely cselekvésre készíteti és az erő, mely cselekvésre képesíti, nem tőle magától van. S ha már birtokukba jutott, még mindig függ cselekvésében külső tárgyaktól; a földtől gazdasági életében, jogtól, családtól, társaságtól socialis életében stb. Látni való, hogy a cselekvés maga is az alanyi és tárgyi rend törvényétől függ s csak ezzel kapcsolatban érthető. A cselekvés törvénye e szerint az alanyi és tárgyi rend és a történeti szempont között áll; kapcsolatuknak ez lesz a formája: *történeti munka a tárgyi rend követelményei szerint, történeti munka az alanyi rend irányában.*

A cserének, a mely a socialis elv helyett az alanyi és tárgyi rend törvényét öleli fel, az az előnye, hogy az egyéni és társas szemponton kívül az embernek gazdasági, tudományos, művészeti és vallási érdekeire is kiterjeszkedik e törvény, a nélkül, hogy azért a társas kapcsolódás fontosságát és bizonyos tekintetben uralkodó jellegét szem elől tévesztené. A történeti szempont a természeti növést és gyarapodást tudatos és meghatározott cél irányában folyó neveléssé, szóval történeti fejlődéssé emeli. A kettő együttvéve összhangzó kapcsolatban *egy gyakorlati világnézetnek alkotó elemei.* S ez a *gyakorlati világnézet rationalis kiinduló pontja a paedagogiának*; ez az a szempont, a mely a paedagogia számára sajátos vizsgálati kört jelez ki.

Igaz, hogy a philosophia vezető szempontját szintén az egyéni világnézet elve teszi; de azért a kettő nem ugyanaz, inkább csak vérokonság van köztük. A rokonság az egyetemességben áll. A különbség felismerése céljából gondoljuk meg, hogy az az ember képződésének utja, hogy erősen egyéni színezetű, de mégis általán-

* Idevágó sz. Agoston, Enchiridion de fide, spe et caritate. Edit. Bened. cap. 117.

nos emberi dispositióval, culturára való rátermettséggel* jön a világra; fejlődik az általános műveltség, a közművelődés útján, erősödik hivatásban, pályát választ s végre egyénisége erejét a közjó szolgálatába szegődteti, sajátos munkakörét az egyetemes emberi érdekekkel és célokkal összhangba hozza. — A népek életében is megtaláljuk a fejlődés e folyamatát. Szívben-lélekben egységes a népélet fejlődése reggelén; a nemzet minden tagja «a közösség életét éli, a melyhez tartozik, közös célok és óhajok, egyetemes érvényű képzetek és nézetek intézik a nemzet minden tagjának életét.»** Majd a gazdasági és idealis megoszlás következik és egész erővel érvényesül a munkafelosztás törvénye. Végre a ki-egyenlítés munkája, az egységes világnézet szüksége jelentkezik. Az egész emberiség képződése s nevelődése szintén feltünteti e folyamatot; azért nem csoda, ha az egyes ember életében is megtaláljuk, a ki bizonyos értelemben, a mint a pædagogusok mondják, nemzetének, az emberiségnek fejlődését követi ki-csiben.

Van tehát egységes világnézet a munkafelosztás előtt, és egy másik a munkafelosztás után; amaz a pædagiának vezető alapelve és rationalis kiinduló pontja, emez a philosophiáé. A világnézet, a melynek megalkotásán a philosophia dolgozik, elméleti jellegű, határozatlan és sohasem kész; a pædagogia vezető alapelve gyakorlati és pontosan körvonalozott. Amaz legközelebb nem arra való, hogy szerinte éljünk; lehet benne ellentétes felfogás, nézeteltérés, harcz. A pædagiail világnézet az élet zsinórmértéke, azért határozott és biztos szabványokra szorul. A pædagogia a philosophiának minden biztos és végleges eredményét irányadónak tekinti, de csakis ezeket. S mivel a bizonyos eredmények nem elégségesek, és a pædagogia ilyenekre mégis szorul, erős szerepet játszik benne a vallási világnézet, mely biztosan tájékoztat.

E követelménynek egyik oka épen az említett határozatlanság, bizonytalanság és befejezetlenség, a mely a philosophiai kutatás több terén mutatkozik. Másik, sajátos oka ama körülményben rejlik, hogy az emberiségnek kinyilatkoztatott vallása van, a melynek tanúsága szerint Isten kegyelemből a természetes állapotot meghaladó magasabb célt (Isten látása, Istenben való boldogság,

* Nostitz-Rieneck i. m. 17. l.

** M. Kármán, Beispiel eines rationellen Lehrplans für Gymnasien. 51. l.

mennyország) tűzött az ember elé és e cél elérésére megfelelő, azaz szintén természetfölötti eszközöket (kinyilatkoztatott hitet, erkölcsöket, malaszt eszközöket) adott s végre módot nyújtott arra, hogy ujjaszülessék vízből és Szentlélekből (kereszttség), vagyis az u. n. természetfölötti rendnek megfelelő subjectummá lehessen. Ebből kifolyólag a természetfölötti elem a nevelés folyamatában szerepet játszik, s azért meg kell vele ismerkedni. Azonban megismerni, legalább mívolta szerint megismerni e fontos tényezőzt pusztán észszel nem lehet, hanem csak hittel. — Egyébként elismerem, hogy azon esetre, ha a philosophia egészen megbízható világnézetet adna, a vallás nem volna szükséges a rationalis kiindulópont meghatározására, hanem csak az empirikus kiindulópont körében jutna szerepe, mint minden más tudománynak — iskolai tanulmány, nevelő eszköz alakjában.

A paedagogia rationalis kiinduló pontját e szerint a philosophia összes biztos tételei teszik, s mivel ezek nem elégségesek egy kifogástalan gyakorlati világnézet megalkotására, kiegészítésül a vallási világnézet szükséges.

A paedagogia empirikus kiinduló pontja kétségkívül az ember. Ámde az ember sok más tudománynak is tárgya s valamennyivel szoros kapcsolatban áll. Az ember ugyanis természeti (érzéki) és lelki valóság egyszersmind, a természeti valóságot szolgálatába szegődtetni, a szegődtetett valóságban pedig kifejeződik. E szerint kérdés: mi különbözteti meg a paedagogiát azon tudományoktól, a melyek szintén az emberből indulnak ki? Minő szempont jeleli ki a paedagogia vizsgálati körének határait? A feleletet megadtuk a rationalis kiinduló pont megállapításával. A vizsgálati kör, amelyet a gyakorlati világnézet elve jelel ki, teszi a paedagogia empirikus kiinduló pontját. E szempont viszonyba hozza az embert a tárgyi világgal, az egész mindenséggel az alanyi és tárgyi rend tényezőinek aránya szerint s megindítja fejlődését a történeti elv jelelte irányban.

Oly jelenséggel állunk itt szemben, a mely az összes kulturai tudományokban megvan. A gazdasági tudományoknak alapja az ember szolgálatába szegődtetett föld azzal együtt, a mi rajta, benne és körül van, illetőleg alapja e tudományoknak a gazdasági gyakorlat, a mely azzal indul meg, hogy az ember az anyagi világot szolgálatába fogadja. Ugyanigy a társadalmi tudományok stb. *Van tehát valamely természeti alap, a melyet valamely cél szolgálatába*

szegődtetünk; ezzel bizonyos gyakorlat indul meg, a melyen tudomány épül. A pædagogia természeti alapját «a gyermek az anya méhében» és «a gyermek a mindenség méhében» kifejezésekkel jelezhetjük. A természeti alapot az alanyi és tárgyi rend viszony-száma szerint a történeti elv irányában szolgálatba szegődtetjük, a mi által a gyermek a nevelés céljához igazodik, és a nevelő tényezők sajátos jelleget nyernek. Behelyettesítéssel mondhatjuk: a művelődésre és közművelődésre teremt embert a műveltség és közműveltség elé állítjuk, hogy ehhez, mint célhoz, megfelelő, vagyis a cultura szolgáltatta eszközökkel felemelkedjék. S így a pædagogia tárgya: *a művelődésre és közművelődésre teremt ember, a ki a cultura szolgáltatta tényezőkkel műveltségre tesz szert és a közműveltség magaslatára emelkedik,* vagy más szavakkal: a fejlődő ember, fejlesztő tényezők és a megnevelt ember a gyakorlati világnézet meghatározása szerint.

A *pædagogiai gyakorlatot* is mondhatnók empirikus kiinduló pontnak. Azzal, hogy a természeti alapot bizonyos cél szolgálataiba szegődtetjük, gyakorlat indul meg, s e gyakorlaton alapul a tudomány. Így van ez a kulturai tudományok sorában, a melyek mind gyakorlatiak. A gyakorlatnak itt olyan értéke van, mint az elméleti tudományokban a tapasztalatnak. A pædagogia természeti alapjának szegődtetésével szintén megindult a pædagogiai gyakorlat, a mely azért a pædagogia tudományának megalkotásában számottevő tényező. Sőt ennél több is: valósággal *tárgya, vizsgálati köre a pædagiának.* Főleg ha számbaveszszük azt, hogy nemcsak az oldalág irányában veendő e gyakorlat, hanem történeti fejlődésében is. A történeti jelleg t. i. szintén közös vonása az összes kulturai tudományoknak. A természetben, a melyen az elméleti tudományok alapulnak, természet-törvények szerinti fejlődés van, történeti élet csak az ember szolgálataiba szegődtetett valóság körében található. E történeti szempont útján a jelen gyakorlat özönében kisebb-nagyobb nehézséggel mindig felismerhetők és megkülönböztethetők az állandó tényezők és a muló jelenségek.

A pædagogiai gyakorlat történetében és jelen terjedelmében nevelés- és oktatásügy néven ismeretes. A nevelés és oktatásügy Willmann szerint ama nagy collectív jelenségek, a melyekben az ember nevelő és tanító tevékenysége alakot nyer, s a melyeknek alapján a pædagogia tudománynyá szervezhető. Csatlakozva e felfogáshoz a pædagogiai gyakorlat értelmében vett és a gyakorlati

világnézettel körvonalozott *nevelés- és oktatásügyet mondjuk a paedagogia tárgyának*. Közelebbi meghatározása a gyakorlati világnézet világában, az alanyi és tárgyi rend törvénye és a történeti szempont szerint végzendő.

Hátra van egy-két észrevétel a paedagógiának az egyes tudományokhoz való viszonyáról. Tárgyára való tekintettel a paedagógiának a kulturai és történeti tudományokkal van legközelebbi összefüggése. Sőt a szoros értelemben vett nevelés egyenesen ama gyakorló tereken folyik, a melyeken a kulturai tudományok alapulnak: a gazdasági, socialis és idealis gyakorlat terén. S a tanításnak java részét szintén ama felvilágosítások közletése teszi, a melyek e tereken szükségesek. — Ezenkívül a természeti, vagyis az érzéki és lelki valóságra irányuló tudományokkal is van a paedagógiának érintkezése; mert a természeti valóságnak szegődtetése egy bizonyos célnak szolgálatába már föltételezi annak ismeretét. Másrészt a tanításnak az is dolga, hogy előkészítsen a tudományos foglalkozásra, nevezetesen az elméleti tudományok művelésére.

E szerint a paedagogia egyetemes tudomány, mint a philosophia. Bizonyos értelemben azt is mondhatni, hogy a paedagogia tárgya az összes tudományokból kerül, mint a philosophiáé. Csak azt ne téveszszük szem elől, hogy a paedagógiának sajátos tárgya, vizsgálati tere és szempontjai vannak, a melyek pontosan megjelölik határvonalait. A különbség paedagogia és philosophia közt abban mutatkozik, hogy a philosophia tárgya ott kezdődik, a hol az egyes tudományok munkája végződik; a paedagogia ott végzi, a hol az egyes tudományok kezdik, vizsgálati köre az élet gyakorlatától a tudományos megoszlásig, a hivatás kifejeződéseig, a pályaválasztásig * terjed. Az egység, a melybe a paedagogia foglalja a tudományokat, alsóbbrendű, munkafelosztás előtti egység, concentratio, tanterv és gyakorlati élet; a philosophiáé magasabbrendű, munkafelosztás utáni egység, rendszer, a tudományok elméleti szervezete.

A paedagogia viszonya az egyes tudományokhoz egyszerű deductió alakjában arra a kérdésre is megadja a feleletet, hogy melyek a paedagógiának segédtudományai. E deductio különben tárgyalásunk folyamában egyre határozottabb értelmet nyer, s így a kér-

* A pályaválasztást az élet munkaterén való végleges állásfoglalás értelmében veszem.

désnek külön tárgyalása fölöslegessé válik. Egyébként figyelmeztetek arra, hogy fejlődése folyamában a pædagogianak a legkülönbözőbb tudományokkal volt érintkezése. Platon és Aristoteles elméletei a politikával fonódnak össze. Az atyák korában a vallástudományyal, a középkoron azonfelül még a scholastikával van szoros összefüggésben. A renaissance-kor az antik római szellem nyomában a fari posse követelményével és a hozzáfűződő philológiával ejtette erős kapcsolatba a pædagiát. A XVIII. század, melyben az egyén lépett erősen előtérbe, igen természetesen a psychológiát és ethikát hangsúlyozta, a minék főleg Herbart adott a XIX. század első felében kifejezést. A jelen század uralkodó eszméi: a socialis szempont, a történeti elv, a természettudományok hatalma. Azért Herbart tanítványai a pædagiá érdekében a társadalmi ethika és psychologia és a sociologia fontosságát hangsúlyozzák; ¹ Willmann pedig azonfelül meg a történet és a pædagiá viszonyát fejtegeti. ² Az is eléggé ismeres, mily szerepre vágnak a természettudományok napjainkban a pædagiában. ³

II.

A pædagiá gyakorlat és elmélet viszonya.

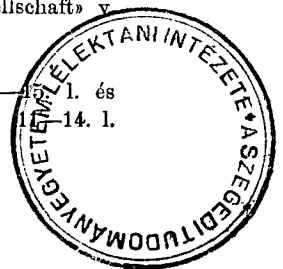
Az alapvető kérdések sorában a pædagiá gyakorlat és elmélet viszonyát rendesen tárgyalják a pædagogusok. A legmélyére azonban nem nyúlnak. Pedig fontosnak elég fontos! A pædagiában és az összes culturai tudományokban a gyakorlat és elmélet viszonyának olyan jelentősége van, mint a természeti valóságra irányuló tudományokban a tapasztalat és elmélet viszonyának. Azért a pædagiá gyakorlatot annak kell tekintenünk, a mi: a pædagiá empirikus kiinduló pontjának, illetőleg tárgyának, egynek azzal, a mit nevelés- és oktatásügynek nevezünk.

Egyes embernek is lehet elméleti képzettsége és lehet pædagiá gyakorlat. Ez a jelenség kétségkívül beletartozik a pædagiá gyakorlat és elmélet körébe; de magában nincs értelmé és

¹ Jahrb. f. wiss. Pädag. 22. Jahrg. «Erziehung und Gesellschaft» v. d. Truper.

² Willmann i. m. I. 53—74.

³ Herbert Spencer. Die Erziehung. Übers. v. Schultze 14—1. és 29—36. l. — Bain, Erziehung als Wissenschaft. Aus dem. Engl. 14. l.

jogosultsága. A pædagogiai gyakorlatot történetében és egész terjedelmében kell vennünk, amaz intézményekkel és szervezetekkel együtt, a melyekben alakot öltött, s az elméleten tudományt értünk, a mely e gyakorlaton épül, épen úgy, mint pl. a gazdasági gyakorlaton a gazdasági tudomány. S mivel a gyakorlat az összes culturai tudományoknak jellemző mozzanata, e tudományok egész körére terjeszkedve ki világítjuk meg a gyakorlat és elmélet viszonyát.

1. A közművelődésnek fontos törvénye, hogy *a gyakorlat megelőzi az elméletet.** A gazdasági élet megindult, a socialis kapcsolat megvan, mesterség és művészet alkotásokban mutatkoznak, nyelvében már él a nemzet akkor, mikor elmélet kapcsolódik a közművelődés ezen ágaihoz. Legfőlebb a vallás tekinthető részben kivételnek. Ez ugyanis kinyilatkoztatott alakjában tényleg az égből került és előzetes földi gyakorlathoz való viszonyulás nélkül is képzelhető. Ámde a valóságban a kinyilatkoztatásnak is nem egy tétele kapcsolódik előzetes földi gyakorlathoz, a mely mindenütt él, valahol a földön ember található.** Az égből került tizparancsolat a természet törvényén is alapul és a természet megnyilatkozásában, ez élet gyakorlatában már meg volt, a mikor kinyilatkoztatás alakjában kaptuk. E csekély megszorítással a gyakorlat és elmélet jelzett viszonya az egész közművelődés körében megvan. A pædagiára is kiterjed uralma. Századokon át folyt a nevelés gyakorlata, s csak azután fejlődött ki az elmélet. Kr. e. 427—347. élt Platon, s ő írta az első pædagogiai elméletet *Πολιτεία* czímen. Sok század gyakorlata előzte meg. S Platontól Quintilianusig, illetőleg a római birodalom alapításától a császári pædagogus Institutiones Oratoriae cz. pædagogiai elméleteig (Kr. u. 95.) megint hosszú útja nyúlik a gyakorlatnak. A gyakorlat úgy viszonylik az elmélethez, valamint a hagyomány a haladáshoz.

Másik elv, melyet mellőznie nem lehet annak, a ki elméletet alkot, hogy *az elmélet a gyakorlat nyomában fakadjon.* Az epos elmélete Homeros, Vergilius, Dante, Zrinyi mellőzésével levegőben lóg. A pædagogiai elméletnek is a megelőző gyakorlat a szikla-alapja. A gyakorlat számbavétele nélkül homokra építünk, utopiákat alkotunk. Sőt az utopiák sem mindenkép függetlenek a gya-

* R. v. Nostitz — Rieneck S. I., Das Problem der Cultur 28. l.

** Nostitz-Rieneck i. m. 61—83. l. — Dr. W. Schneider, Die Australischen Eingebornen. Frankf. zeitgem. Brosch. V. köt. 3. füz. Ugyanattól: Die Culturfähigkeit des Negers. Brosch. VI. 5. f.

korlattól, s értékük meg hatásuk oly arányban fogy, a mily mértékben eltérnek a gyakorlattól. Idevágó példakul Platon Πολιτεία cz. művét és Morus Tamás Utopiáját idézzük. Elmélet, mely a gyakorlat ellenére készül, forradalmi jelenség. Hagyomány és gyakorlat alapján készülnek az üdvös újítások.

Nem kevésbé fontos törvénye a culturának, hogy *elmélet tényleg következik a gyakorlatra*. Az embernek természetével jár, hogy a mi ösztönszerű van benne, lassankint tudatossá tökéletesedik. Minden érdek terén, a gazdasági élet, a társas kapcsolatok, mesterség és művészet, nyelv és irodalom, a vallás terén tényleg megindultak s tovább folynak az elméleti fejtegetések. A pædagiának is joga van hozzá, sőt a kötelesség szorítja reá, a melynek meg is felelt. Csak egy pár jobbhangzásu nevet említek történeti egymásutánban: Platon, Quintilianus, Alexandriai Kelemen, Rhabanus Maurus, Hugo a s. Victore, Vives Lajos, Comenius, Herbart, Willmann nevét. Minden elmélet, a mely gyakorlaton épül, útjelző a haladó ember ösvényén.

Másik része e törvénynek az, hogy *a gyakorlat az elmülethez szabódjék*. Így van ez mindenütt, az ember szűk világában és a közművelődés tág mezején egyaránt. Elmém elvet azért alkot, hogy szerinte cselekedjem. S e törvényt magával viszi az ember, akár a gazdaság vagy a társas élet, akár a tudományok vagy a művészetek terén vállalkozik munkára. A pædagiában is így van. E téren találkozhatni ugyan még legkevésbé az elmélet méltánylásával, de azért hovatovább itt is úrrá lesz az elmülelsru gyakorlat az ösztönszerű gyakorlaton. Maradiság tapad ahhoz, a ki ellensége az elmülethez.

A pædagiái elmélet és gyakorlat viszonyából, szoros kapcsolatából folyik, hogy *a pædagiái elmélet és gyakorlat az egyes vállalkozóra is egyaránt hasznos és szükséges*. Két szélsőségtől kell itt óvakodnunk. Vannak az elmülethez esküdt ellenségei és vannak az elfogultságig lelkes barátai. Igaz, hogy akadnak született tanítók és nevelők, a kik rátermettségükben bírják a donum didacticumot; de azért elmülethez tanulmány nélkül sokra még sem mennek. A maguk is másoknak tapasztalata, a melyre az elmülethez szemben hivatkozni szeretnek, legtöbbnyire pusztá tapogatódzás. A gyakorlati érzék, a mely sokszor szerencsés vezérük, mégis csak naturalis érzék, holott az embernek természetével jár, hogy a mi ösztönszerű van benne, lassankint tudatossá fokozódik. Azért a naturalis érzék

helyébe a rationalis érzék lépjen.* Arra meg, hogy az elmélet mellett a gyakorlat is szükséges, mivel közkeletű, elég ráutalnunk. Gondolja meg mindenki azt, hogy az ő gyakorlata csak folytatása egy szakadatlanul folyó gyakorlatnak, a melyhez az övé lánczszemként illeszkedik, a melyen elmélet épült s melyet elmélet termékenyített.

Egy további tétel, a mely a gyakorlat és elmélet viszonyából folyik, így hangzik: *a pædagogiai elmélet ugyanazon körben mozogjon, mint a pædagogiai gyakorlat.* A pædagogia gyakorlata az, a mely az élet nevén oly sokszor panaszokat emel az elmélet és az elméletszerű iskolai gyakorlat ellen. Jelzi ezzel, hogy egyáltalán nem tűri, ha az elmélet egyik-másik érdekét kifejejti. Valóban az elmélet körének, az elméletszerű iskolai gyakorlatnak oly tágnak kell lennie, mint a mily tágkörű az élet iskolája, a tényleges pædagogiai gyakorlat. Azért nem *is alkotható pædagogiai elmélet,* nem szervezhető a pædagogia tudománya *a munkafelosztás elve alapján.* Az, a kinek hivatása a gazdasági érdekek terén van, vagy a kinek philosophiai világnézete ily irányu, könnyen hajlik arra, hogy a gazdasági közműveltséget tekintse az élet főtényezőjének s e szerint alkossa meg a pædagogia elméletét. Példát is mondok. Nem esik ugyan egészen ebbe a körbe, de mégis tanulságos. Teljesen egyetérték Herbert Spencerrel, midőn a tökéletes életet állítja fel vezérelvül az iskolai tanulmányok kiszemelésében. Csatlakozom hozzá abban is, a mit «a tudomány» érdekében oly lelkesen mond. Ámde nem járulhatok hozzá a philológiáról, a művészetekről és nevezetesen a vallásról vallott elvéhez; mert e tényezők támadópontját és közreható erejét nem fogja fel úgy, a hogy a gyakorlati életben, a pædagogiai gyakorlatban tényleg szerepelnek. Herbert Spencer esete világosan mutatja, hogy a pædagogiai elmélet még nem mozog a gyakorlattal egy körben, ha pusztán az oldalág irányára tekintünk, nevezetesen, ha ezt egy philosophiai rendszer szemüvegével végezzük. A történeti elmékedésnek kell kiegészítőleg hozzájárulnia, a mely megmutatja, minő igazolása van a multban a jelen gyakorlat egyik-másik elemének, törvényes vagy törvénytelen származás-e?*** Egy másik példa, a melyre hivatkozom,

* Ziller, Allg. Pädag. 37—52. 1.

*** Herbert Spencer. Az értelmi, erkölcsi és testi nevelésről. I. fejelet. Melyik ismeret ér legtöbbet?

jobban idevágó. Azoknak egyike-másika, a kik a munkafelosztás elve szerint a vallás terén működnek, vagy a kiknek világnézetében a vallási közműveltség erős tényező, azt hiszik, ha a nevelés céljával az ember földi rendeltetését jelelik meg,¹ már a nevelés feladatát is kifejezték. Tény az, hogy a nevelés céljának az ember végső céljával összhangzásban kell állnia; tudom azt is, hogy az «Unum necessarium» nemcsak fölfelé mutat irányt, hanem hogy lefelé is hat ereje alkotván tudományt, művészetet, társas és gazdasági életet: de azért megoldottnak még sem tartom vele a kérdést, ha másért nem, hát azért, mert eleve elijesztek magamtól egyes elméket, kik hozzászoktak ahhoz, hogy a munkafelosztás elve szerint egyetemes paedagogiai elméletet alkotni nem lehet, kik félnek az egyoldalúságnak a látszatától is.

Vége az sem maradhat figyelmen kívül, hogy *a magyar paedagogus magyar* nemzedék számára alkot elméletet, s azért *a magyar paedagogiai gyakorlat körében mozogjon*. Magyar föld és gazdasági élet, véreink és polgártársaink, a magyar nyelv és irodalom, a magyar mesterség és művészet és a vallás magyar színezetben: e tényezők hatnak a fejlődő nemzedékre és jelelik meg a magyar paedagogiai gyakorlat körét. Nem azt mondjuk ezzel, hogy elsánczoljuk magunkat; hanem azt, hová essék a súlypont. A magyar nevelés- és oktatásügy multját még mindig kevéssé ismerjük, jelen viszonyainkat kevéssé mérlegeljük. E tényre többször panaszkodnak irányadó férfiak.²

2. *A paedagogiai gyakorlatnak története van*, mint a kulturái tudományok sorában minden gyakorlatnak, a melyen tudomány épül. A történeti szempont a paedagogia rationalis kiinduló pontjának, a gyakorlati világnézetnek, alkotó eleme, s maga két tényezőtől áll: hagyomány a talaja, haladás a fessése. Innen értjük, hogy a paedagogiai elmélet szüksége főleg ott jelentkezik, a hol megbomlik a két tényező arányos kölcsönhatása, *a hol némileg megszakad a hagyományos gyakorlat*, a hol a fölvilágosodás emelőrúdja támad.³ Fejlődése folyamában az ember a ható tényezők egyikének-másikának hiányos, ingatag, fonák, egyoldalú voltát ta-

¹ Ezt kétségekivül a vallás fejezi ki legbiztosabban. V. ö. a káté tételét: A végre vagyunk a földön, hogy az Istent megismerjük, őt szeressük, neki szolgáljunk és ekkép üdvözöljünk.

² Klamarik J. dr., A Magyarorsz. Középiskolák Szervezete. 1—8. l.

³ Kármán M. dr. egyetemi előadásai — saját jegyzésem szerint.

pasztalja, a mennyiben e tényező hatása kicsinyes, veszedelmes eredményekben mutatkozik. S midőn az ember e tényezőnek kiigazítására, törlésére vállalkozik, legott megindulnak az elméleti fejtegetések. Többé ne hasson ama tényező a növendék nemzedékre! Ezzel vagy azzal kell pótolni; így vagy úgy kiigazítani! Veleje jó, csak kinövései törlendők; egészében el kell vetni! Ily feladatok megoldásának szüksége sarkal elmélkedésre. Példa e jelenségre akárhány van az emberi fejlődés történetében. Perikles idejétől (Kr. e. V. sz.) a görög életben erősen mutatkozik az egyéni erő és képesség jelentősége. Az egyéniség elve új világosságként tűnik föl, a melylyel meg kell világítani minden embert. A sophisták vállalkoztak e szerepre, csak hogy rosszul fogtak a dologhoz. A nagy fény megvakította őket; nem látták, hogy ugyanazon világosság sugarai játszadoznak a hagyományos gyakorlat szövedékén, hajnalként nappalát hirdetve az egyéniség elvének. De megjöttek az igazi felvilágosítók is: Sokrates, Platon, Aristoteles, és megalkották a pädagogia elméletét. Tanulságos például szolgálhat még Alexandriai Kelemen működése. A kereszténység új és alapvető tényezőt hozott az emberi művelődés körébe. E tényező sarkalta az alexandriai katechetikai iskola fejét arra a vállalkozásra, hogy megindítsa a keresztény pädagogia elméleti fejtegetését. Három idevágó műve közül a *Λόγος προτροπικός*-ban az embereket a pogányságtól az isteni Ige nevében igazi örömeire hívja, felszólítva őket, hogy dicsérjék az Istent a kinyilatkoztatott igazságért.¹ Ehhez csatlakozik a *Παιδαγωγός*, az első szűkebb értelemben vett pädagogia, a mely nem más, mint nevelés az erényre.² Végre a harmadik, a *Στροματεῖς* a keresztény tant közli átszöve a pogányság tisztultabb nézeteivel. Ezen egymásutánról ő maga így szól: «Midőn az Ige bennünket lassu egymásutánban az üdvösségre akar nevelni, gyönyörű tervezet szerint jár el: először magához édesít, azután nevel; végre tanít».³

Nagy szakadás történt a hagyományos gyakorlatban a középkor végén is; azért ez időben erősen buzdulnak pädagogiai elmélkedésre az elmék. Sőt mondhatni: annyi száz eltérő és ellenmondó elmélet az újkorban csak azért támadt, mert igen erősen megsza-

¹ Az I. fej. tartalma.

² I. K. 5. fej.

³ *Παιδργ.* I. K. 1. fej.

kadt a hagyományos gyakorlat. Csak a XIX. század veszi komolyan az ür átbidalását; a munka azonban a XX. századba is át fog nyúlni. *Történeti, nemzeti, keresztény renaissance-nak* nevezzük Willmann után korunk e vállalkozását,¹ a mely majd a pædagogiai elmélkedésnek is új irányt ad. Igaz, hogy a XIX. század. arczulatának nem egy vonása emlékeztet a siècle éclairé-re. Nem csoda, hisz örököse. De tény az is, hogy a XIX. század világnézetében fordulat állott be, a mely egyúttal elfordulás a philosophiai század eszményeitől. Egyetemessé kezd lenni az érzés, hogy a XVIII. század keltette ár a főnálló viszonyok megbontására, az élet legdrágább javaiban való elszegényedésre vezet, s így annál szívósabban kapaszkodnak az emberek abba, a mi még meg nem ingott. Ma már nagy ellenmondásra talál a jelszó, hogy az elmét a hagyomány nyomása alól föl kell szabadítani; ellenkezőleg beléje vetjük horgonyunkat az idő hullámcsapásai ellen. A középkort sem mondjuk többé sötétnek; csak elvétve találkozunk még e phrasissal, de hatása nincs többé. Elvetjük a kosmopolitismust, a mely azzal tetszelgett magának, hogy egyrészt a nemzeti különbözetek fölött elvont világpolgárságot alkot, másrészt a történeti vallások tartalmát üres és szintelen általános vallássá az emberiség vallásává, olvasztja össze. Ezzel szemben a nemzet, a haza fogalmában drága örökséget, az egyházban a társadalom újjászervezésének sarkkővét ismerjük föl; a történeti elmélkedést pedig oly tényezőnek, mely az újkor számvetésébe csúszott és csempészett hibák kiigazítására való.²

Égy másik mozzanat a történeti szemponttal és az alanyi és tárgyi rend törvényével egyaránt összefügg és így hangzik: nagyot lendít a pædagogiai elméleten az a körülmény is, hogy *a nevelés közügygyé lesz.*³ A pædagogia rationalis kiinduló pontjának megállapításánál a socialis szempontot az alanyi és tárgyi rend törvényével cseréltük föl, a mely amazt magában foglalja. Úgy látszik, hogy mostani állításunkkal ezt megtagadjuk. De tényleg nem így van. Épen az alanyi és tárgyi rend teszi, hogy *a nevelés mindig közügy és sohasem más.* Egyszerű viszonynyal kifejezve az alanyi

¹ Willmann i. m. I. 383. l.

² U. O. 340—347. és 380—391. l. V. ö. XIII. Leo beszédeit és leveleit, a melyekben egészen modern világnézet rejlik.

³ Kármán M. dr. egyetemi előadásai.

és tárgyi rend törvénye itt annyit jelent, hogy az egyén kéri, mert reászorul a nevelésre, a család, a társadalom az egyház és az állam adják a nevelést. Azért a mondásnak, hogy a nevelés közügygyé lesz, az az értelme, hogy *a történeti fejlődés folyamában egyre erősebb lesz a társas vállalkozás.*

Quintilianus volt az első tanító Rómában, a kit a közkinestár fizetett, s ő rajzolta képét a korabeli nevelésnek Institutiones Oratoriae czímen. Egyházi részen közügy a nevelés a középkor folyamában és azóta. Az egyöntetű nevelő eljárást, a mely ennek következménye volt, a benecék oktatása tükrözi vissza. Az úton, a melyet ők tollukkal törtek, született meg az első középkori pädagogia sz. Victorról nevezett Hugótól Didascalicon vagy Éruditio Didascalica czímen.¹ Ez irányban főleg a humanismus idején több munka is keletkezett;² csak egyet említek meg: Vives Lajos De Disciplinis cz. művét, a melynek termékenyítő hatása nélkül nem kellett volna újkori pädagogiának születnie. Az újkorban az állam részéről is közügygyé lett a nevelés, s ezzel kapcsolatban már magas fokra emelkedett a pädagogiai elmélet. Ma már közoktatásügyről, közoktatásügyi rendszerről beszélhetünk. Leghatározottabb kifejezői e mozzanatnak az állami tantervek és utasítások.

A XIX. szempontja e téren abban mutatkozik, hogy *az állam mellett a közművelődés történeti tényezői, a család, a társadalom és az egyház történeti jogukat főm akarják tartani.* Az érdekek kiegyenlítésének szüksége jelentkezik, s mire megoldódik a kérdés, más lesz a pädagogia képe: Willmann nagy művén³ már is meg látszik e szempont. Idevágnak a többi közt a következő szavai: «Joggal éri a mult és jelen század állam-pädagogiáját az egyoldaluság vádja, midőn az oktatás-, sőt nevelésügyet is az állam intézményének tekinté és a többi történeti és socialis tényezőket, a melyek azt életbe léptették: az egyházat, a társadalmat, az erkölcsöt figyelembe nem vette. A nevelő eszmények és oktatásügyi törekvések az erkölcsiség és lelkiélet talajában gyökereznek, melyeket az állam nem létesít, hanem csak véd és a legjobb esetben szabályoz és állandósít. Szervező működésének tartalma más oldalról fakad elő,

¹ Biblioth. f. Kath. Pädagogik III. K.

² U. O. I. és II. köt.

³ Willmann i. m. I. és II. köt. Idevágó főleg II. 457—504. 1.

az alkotó mélységekből, a hová állami intézkedés és kormányrendelet le nem hatol.¹

A történeti fejlődés folyamában a pædagogiai gyakorlat sajátos képet öltött. Közügyi jellege erősödött; végrehajtó közegei erős osztálylyá, tanító-osztálylyá szervezkedtek, a mely a férfi- és nőnemből, az egyházi és világi elemből sorozza tagjait; a folytatólagos (continnalo) oktatás mellett az egymásmelletti is érvényt nyert; a szakképzettség előterbe nyomult stb. Mindezt röviden úgy fejezhetjük ki, hogy *napjainkban sok tényező nevel és tanít, s azért különös szükség van a pædagogiai elméletre*, a pædagogia tudományára. Érvényesülni akar és tényleg érvényesül az egyház és az állam, a szerzetes és a világi tanító, ez évben ez a tanár, a következőben egy másik. Hová fogunk jutni, mily eredményt elérni, ha hijával vagyunk a nagy vonásaiban egységes pædagogiai elméletnek?! *A pædagogiai elmélet keresése és megállapítása az újkor-nak egyik uralkodó vonása és kiváló feladata.* Iskolai tervek szerint fognak munkához a protestansok az újkor hajnalán,² és a kath. egyház új munkásai, a jezsuiták, kész tervezettel lépnek föl.³ A XIX. század pædagiájának e körülménnyel számot kell vetnie. A nagy vonásaiban egységes elmélet szükséges; de úgy kell azt megalkotni, hogy jogos érdekeket ne sértsen.

Befejezésül ideirjuk *a scientia és ars, Wissenschaft és Kunst különbségét* tekintettel a pædagiára. A kérdés nem fontos; de Herbart, Benecke, Waitz, Rosenkranz és mások számolnak róla, még pedig nem mindig helyes értelemben, s azért megállapítjuk mivoltát. Herbart szerint a Kunst der Erziehung «ügyességeknek összege, a melyek valamely czél megvalósítására kapcsolódnak».⁴ En ars-t tekintettel történeti jelentésére nem művészettel fordítom, hanem tanulmánynyal, a melyen iskolai disciplinat értek. A gya-

¹ I. m. I. 31—32. A XIX. sz. ellenkezését az egyoldalú politismussal I. I. 385. I. V. ö. Truper, Erziehung und Gesellschaft. Jahrb. d. Ver. f. wissensch. Pädag. Hrsghn. v. Vogt. XXII. B. Az egyházi felfogást XIII. Leo levelei és beszédei tükrözik vissza. V. ö. Sz. Istv. Társ. kiad. 204—206. 228—229. 253—254. 292. I. stb.

² Rud. Vormbaum, Samml. der evang. Schulordnungen des 16—18. Jahrh.

³ Ratio atque institutio studiorum. Soc. Jesu. V. ö. Mon. Germ. Pädag. II. V. IX. köt. A Ratio keletkezéséről I. Willmann i. m. I. 326—327. I.

⁴ Herbart's Päd. Schriften. Ed. Willmann I. 234. I.

korlati tudománytól, a minő a pædagogia is, a tanulmány abban különbözik, hogy ez megelepszik a szabályok közlésével, a melyek szerint cselekednünk kell, az a szabályoknak és a szerintök való eljárásnak alapjait kutatja.¹ Ily értelemben a pædagogia tudományáról és tanulmányáról egyaránt beszélhetni.² A pædagogiai tanulmány mértéket ad, a melyhez a gyakorlati kivített mérjük; a tudomány e mértéket, e szabályokat az előzetes gyakorlathoz, a tényleges neveléshez, e tulajdonképeni mértékhez méri, ebből a szabályokat inducálja és deducálja.³

MÁZY ENGELBERT. O. S. B.

(Folytatjuk.)

A MAGYAR ÁLLAM KÖLTSÉGVETÉSEI ÉS A NÉP- OKTATÁS.

«A mult csak példa legyen most.»

Kisfaludy K.

Alkotmányos költségvetéseinknek *huszonötödike*, páratlan hosszú élet után, végre nyugalomra tért. Helyet adott a huszonhatodiknak, mely, mintha új korszak kezdetét jelölné, külsejére is, belsejére is, nagyon elüt elődeitől.

Első parlamentes kormányunk, az elemi erővel fejlődött események miatt, nem ért reá a költségvetés megszerkesztésére. Az 1847/8. évi törvényszerzésnek harminczegy törvényzikke között csak egy pénzügyi van, a VIII-adik; az is az adókulcsnak jövőre megállapításáról szól. Ez ok miatt ma még államunknak csak huszonhat költségvetéséről beszélhetni.

De a fiatal államok életében huszonöt év is elég hosszú idő arra, hogy változásaiból okólni lehessen. S az állami élet legerősebb szabályozóinak, a költségvetéseknek módosulásaiból bőven tanulhatni. A közélet vezető gondolatainak a törvényszerzők és kormányzók fölött uralkodását, a politika eszményeinek és a gyakorlati

¹ Pesch. *Inst. Log.* II. k. 597. l.

² Wundt, *System der Philosophie* 25. l. A pædagogia mint tanulmány csakugyan nem tudomány.

³ Thomas Aquin. m. libr. peri hermeneias expos. Libr. I. lect. 3., a e hasonlatot a logikai igazság szemléltetésére használja.